

[2–2021]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

Obsah | Contents

Editorial – Alterity, Enmification, Orientalism and Other Issues	177
1. Studie a eseje Studies and Essays	
PETR ANDREAS – Není stále jasné, co jsou to protisocialistické síly. Resovětizace KSČ a jejího diskurzu o nepříteli v období československé krize <i>It is still not clear what the anti-socialist forces are. Re-Sovietization of the Communist Party of Czechoslovakia and its discourse on the enemy during the Czechoslovak crisis</i>	183
DAVOR PAVIČIČ – A Story Told Twice: Beda Dudík Accompanying Francis Joseph to the Opening of the Suez Canal (1869) <i>Dvakrát vyprávěný příběh: Beda Dudík doprovází Františka Josefa na otevření Suezského průplavu (1869)</i>	225
TOMÁŠ MALÝ – Rituály středověku a raného novověku v recentní české a polské historiografii <i>Medieval and Early Modern Rituals in Recent Czech and Polish Historiography</i>	245
JAN HORSKÝ – Discussing the ‘Grandmother Hypothesis’ <i>Diskuse o „hypotéze babiček“</i>	281
2. Diskuse a rozepře Discussions and Disputes	
STANISLAV KOKOŠKA – Jak to bylo s tábory pro takzvané darebáky, povaleče a cikány aneb odpověď na kritiku Pavla Balouna a Jaromíra Mrňky <i>The History of the Camps for so-called Scoundrels, Layabouts, and Gypsies, or a reaction to the critique by Pavel Baloun and Jaromír Mrňka</i>	311
ZHANG ZUOCHENG – West vis-à-vis East. Tradition, Question and Practice in Chinese Historiography <i>Západ versus Východ. Tradice, výzkumné otázky a praxe čínské historiografie</i>	333

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

GABRIELA DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ – <i>Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku</i> (Jiří Hutečka)	351
VOJTĚCH KESSLER, JOSEF ŠRÁMEK (edd.) – <i>Tváře války: Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků</i> (Martin Jemelka)	357
LENKA J. BUDILOVÁ – <i>Od krevní msty k postsocialismu. Vývoj antropologického zájmu o Balkán</i> (Jan Horský)	361
ZBYNĚK ZEMAN, RAINER KARLSCH – <i>Na uranu záležití. Středoevropský uran v mezinárodní politice 1900–1960</i> (Matěj Bílý)	370
JANA NDIAYE BERÁNKOVÁ, MICHAEL HAUSER, NICK NESBITT (edd.) – <i>Revolutions for the Future: May '68 and the Prague Spring</i> (Luboš Studený)	376
Editorial Note	385
Upozornění redakce	388

Tváře války: Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků, (edd.) VOJTĚCH KESSLER, JOSEF ŠRÁMEK,

Praha 2020, Historický ústav AV ČR, 564 s., ISBN 978-80-7286-354-9

Memoárová literatura a edice egodokumentů k dějinám první světové války nejsou v české historiografii ničím neobvyklým. Zvláště v posledních letech se těší velkému zájmu autorů i čtenářů, což nelze připisovat na vrub pouze uplynulým výročím první světové války (1914/2014, 1918/2018). Právě paměti a vzpomínky tvořily v letech 2014–2018 gros knižní produkce, která se k tématu první světové války objevovala na knihkupeckých pultech. Memoáry, vzpomínky a deníkové záznamy k dějinám velké války se vyskytovaly již před rokem 1989, tehdy ovšem zatíženy interpretačním balastem marxistické historiografie a tematicky zúženy na dělnické hnutí, boj proti militarismu a recepci ruských revolucí roku 1917. Vyšlapanými cestami ráda kráčí i současná česká militární historiografie soustředěná kolem Vojenského historického ústavu Armády ČR. První světová válka je pro ni především vrcholným dějinným momentem české otázky a vítěznou, i když krvavou cestou českých legionářů k samostatnému státu Čechů, méně Slováků, nemluvě o dalších národnostech meziválečného Československa. V neplodném sporu o „českého vojáka velké války“ se s nimi utkávají zastánci rehabilitace vojáků české národnosti, kteří až do hořkého konce bojovali pod císařskými prapory. Konceptuálně vyprázdněný spor jen vzdaluje českou militární historiografii soudobým světovým trendům.

S obdobnými pohodlnými a osvědčenými interpretačními rámci domácí historiografie se rozhodli utkat Vojtěch Kessler a Josef Šrámek, příslušníci mladší generace českých historiků a etablovaní editoři a autoři monografií či studií k dějinám prusko-rakouské války 1866, českých Němců a dějin paměti. Nepravoplánovou polemiku s dominantním narativem první světové války v české historiografii ukryli do precizně zpracované edice s dobře připravenými edičními pomůckami a poznámkovým aparátem, a zvláště do rozsáhlé úvodní studie, která účtuje s marginalizací mnoha témat mimo válečné tažení Čechů a Slováků k samostatnému státu. Lidská každodennost a antropologické konstanty válečného života na frontách i v zázemí jsou pro autory nástrojem jak velkou válku nově a čtenářsky přitažlivě kontextualizovat a přiblížit interpretačním standardům západních historiografií v čele s vojenskými dějinami a dějinami každodennosti, v jejichž průsečíku je třeba hledat klíč k pochopení recenzované publikace.

Apologie zvoleného metodologického konceptu a interpretačního přístupu se dovolává dvacet let staré přehledové studie Ivana Šedivého o tehdy aktuálním stavu bádání (2002).¹ Leckterá deziderata zmiňovaná I. Šedivým byla za ono dvacetiletí alespoň částečně odstraněna, hlavně na poli sociálních dějin a dějin mentalit (Jiří Hutečka, Rudolf Kučera, Petr Wohlmut aj.). Perspektivu zdola však důsledně prosazuje až edice dvojice Kessler a Šrámek, která do opozice proti tradičním institucionálním dějinám armád(y) a jejich (ne)úspěchů postavila narativ konkrétních lidských osudů. Dílčí témata dějin každodennosti, která editoři publikace zvolili, lze až na drobné výhrady považovat za nosná, zvláště s odkazem na antropologické a kulturněhistorické přístupy k látce z oblasti vojenských dějin. Zvolená optika přibližuje vojenské dějiny hlavnímu kontinentálnímu historiografickému proudu, v němž v rámci rozšiřování kulturně-vědecké perspektivy ve výzkumu dějin probíhá nepřehlédnutelný proces antropologizace. Do popředí staví subjektivní stránku zkušenosti a soustřeďuje se na jednání a myšlení konkrétního člověka (Richard van Dülmen). Nabízí se tak např. studium individuálního svědectví s cílem rekonstruovat vnímání a prostor pro jednání jednotlivců a skupin. Koncentrace na „vnitřní dimenzi“ války a rozvoj mikrohistorických studií umožňují novou interpretaci zabýjení, umírání za vlast i přežívání v zázemí. Popisují je snad všechny dosavadní edice, ale v mnoha případech pouze jako komentář k obrazové dokumentaci bez patřičného kontextu.

A právě kontextualizace je hlavní předností posuzované edice, která je prvním knižním plodem *Databáze dějin všedního dne* Historického ústavu AV ČR, jejíž kořeny sahají do 90. let minulého století a do doby obnovování či spíše navazování nových kontaktů české historiografie se západními kolegy a jejich aktuálními projekty. Kontextualizaci slouží jak *Úvod*, tak zvláště následující *Nástin českého bádání o velké válce*, který je solidním přehledem aktuálního stavu domácích bádání k dějinám první světové války, a to včetně regionálních studií, které by snadno unikly pozornosti veřejnosti. Zvláštní pozornost je věnována konceptu tzv. new military history. Nejrozsáhlejší z úvodních kapitol je věnována fenoménům a konstantám válečné každodennosti, o nichž (ale nejen o nich) je pojednáváno v editovaných egodokumentech. Mobilizace, vojenská hierarchie, frontová realita, zásobování a stravování, umírání a smrt, válečná psychika a role písemného zachycení válečné reality, zázemí či postavení dětí a žen jsou jen některá z ústředních témat, k nimž je třeba připočítat rovněž role náboženství

1 IVAN ŠEDIVÝ, *Česká historiografie vojenství 1989–2002. Témata, metody, osobnosti, problémy, kontexty*, Český časopis historický 100/2002, č. 4, s. 868–901.

a náboženských kultur, ale i prostého fenoménu válečné „nudy“ jako markantního prvku pozíční a materiálové války. Vedle nutné ediční poznámky je klíčovou kapitolou k pochopení celého edičního svazku oddíl nazvaný *Rozbor editovaných textů*, který by sám o sobě mohl být nosným tématem samostatné monografie na téma válečné každodennosti. V podstatě jde o manuál k četbě celé edice, v níž je hlavním nástrojem kontextualizace komparace většího množství zvolených pramenů. Právě tento oddíl odkrývá pestrost a různorodost zvolených metodologických perspektiv a jejich přístupů. Akcentován je v něm i rozdíl mezi literárně ambicióznějšími a chronologicky retrospektivními memoáry a jinými typy egodokumentů, jimž je v této edici dána přednost pro jejich kontemporární charakter.

Selektivní výběr a tematická redukce jsou údělem a prokletím každé edice. Autoři si byli tohoto handicapu velmi dobře vědomi. Proto edici a tematickému rozboru zvoleného typu pramene věnovali eminentní pozornost již v úvodní studii. Výběr editovaných textů byl dostatečně zdůvodněn, i když jejich výjimečná krácení měla být obecněji vysvětlena, nikoli jen v jednotlivých textových pasážích graficky naznačena (s. 117). Nakládání se zdroji je pietní a interpretace konkrétních textů je detailní. Přesto si selektivní výběr a tematická redukce vybraly svou daň. Východiskem publikace je sice *Databáze dějin všedního dne* Historického ústavu AV ČR, je však otázkou, zda editoři neměli být odvážnější a nemohli se pokusit o nalezení ojedinělých pramenů vzešlých např. z rukou žen. Copak neexistují v českých zemích relevantní prameny, pod nimiž by byly podepsány zdravotnice, učitelky, úřednice nebo řeholnice? Samozřejmě že existují, často však spíše v regionálních paměťových institucích mimo perspektivu badatelských center v metropolitních oblastech. Některé z nich byly publikovány.² Ještě problematičtější a méně pochopitelnou je pro mě absence pramenů vzešlých z činnosti sociální skupiny, která sice byla skoupá na psané slovo, za to si však bez ní nelze válečnou každodennost vůbec představit. Mám na mysli průmyslové dělnictvo, které autoři sami opakovaně zmiňují, a dokonce přirovnávají k dělostřelcům (s. 44). V domácích paměťových institucích jsou stále ukryty nedocenené egodokumenty průmyslového dělnictva, které nebyly z různých důvodů akceptovatelné ani pro oficiální historiografii před rokem 1989. V této edici mohly nalézt své adekvátní místo a dočkat se rehabilitace. Přál bych si, aby se vojáci průmyslového zázemí vrátili do zorného pole zájemců o válečnou

každodennost. Ostatně existují příklady z posledních let, které se o tento návrat pokusily.³

Recenzovaná edice pramenů ke každodennímu životu účastníků a současníků velké války je bezesporu významným příspěvkem k domácím i (středo)evropským dějinám každodennosti, první světové války a vojenských dějin. Edičními kvalitami se objemná publikace do značné míry vymyká dosavadní domácí ediční produkci na toto téma a značně ji převyšuje. Autorům se podařilo odolat tradičním nástrahám redakční práce a vytvořit čtivou knihu nesporných odborných kvalit, která osloví jak akademickou obec, tak laickou veřejnost. Zatímco mnoho editorů spoléhá na čtenářovu vysokou úroveň předporozumění a nechává jej tonout v moři významných fenoménů i nedůležitých detailů, autoři zde jdou čtenáři naproti přesvědčivým kontextuálním výkladem, adekvátním poznámkovým aparátem, čímž nejednomu laikovi pomáhají rozkrýt možná nečekané významy a souvislosti. V jednom ohledu je publikace rozhodně úspěšná a významná. Rehabilituje totiž do značné míry domácí pohled na prameny osobní povahy. Přístupuje k nim nikoli jako k pouhým zdrojům informací neobsažených v jiných typech pramenů, které je třeba kořistnický využít k získání zapomenutých údajů a dat nebo alespoň jako osvěžující ilustraci opakovaně popsaných událostí, ale prezentuje je jako principiálně odlišné prameny, jejichž významy, souvislosti a interpretace jsou z podstaty věci v jiných pramenných typech a zdrojích neobsažitelné. Tato kniha nepřináší subjektivní interpretace objektivních historických událostí. Historické události jsou tu psychologizovány a vztahovány k individuálním i kolektivním aktérům velké války mimo tradiční jeviště české historiografie. S hodnotným obsahem koresponduje i reprezentativní forma, a tak publikaci se dobře listuje a příjemně se čte. Nezbyvá než doufat, že se stane počátkem nové ediční řady, jakou byla a je legendární rakouská publikační řada *Damit es nicht verlorengeht!*. Autoři se jí ostatně dovolávají hned v úvodu vydání, jež rozhodně nezapadne.

Martin Jemelka

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

3 MARTIN JEMELKA (ed.), *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*, Ostrava 2009.